

СПЕКУЛЯТИВНИЙ РЕАЛІЗМ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

На прикладі філософів, що передовсім асоціюються зі спекулятивним реалізмом (Грема Гармана, Квентіна Меясу, Іена Гамільтона Гранта і Рея Брасьє), автор статті досліджує місце цього явища в контексті сучасної філософії. Дискурси щодо цих мислителів структуровано відповідно до центральних тенденцій, або мотивів, філософської думки, дотичних до спекулятивного реалізму. Показано, що цими тенденціями є реалізм, антикантіанство, матеріалізм, антиантропоцентризм і увага філософії до математичних і природничих наук. Вони становлять констеляцію дискурсів, у межах якої функціонує вислів «спекулятивний реалізм». Водночас ці тенденції потребують уточнення щодо кожного з представників спекулятивного реалізму. Запропонована у статті його контекстуалізація розміщує спекулятивний реалізм у межах спекулятивного зсуву, або спекулятивного повороту, що відбувається в сучасній континентальній філософії. Цей зсув полягає у зміні ставлення у філософській спільноті до питань про «реальність саму по собі», про «Велике Зовнішнє». Релевантність таких проблем відновлюється, і вони стають предметом все нових реалістичних і спекулятивних проєктів.

Ключові слова: спекулятивний реалізм, новий матеріалізм, антиантропоцентризм, спекулятивний поворот.

Вислів «спекулятивний реалізм»: проблематичність вжитку

Вислів «спекулятивний реалізм» завдячує своїм існуванням однойменній конференції, що відбулася 2007 р. в Голдсмітівському коледжі Лондонського університету. Філософські проєкти чотирьох її учасників – Грема Гармана, Квентіна Меясу, Іена Гамільтона Гранта і Рея Брасьє – об'єднувала настанова уникнути двох крайнощів – як антиреалізму, так і наївного реалізму. Усі вони (хоч і кожен по-своєму) наголошували на важливості відновити філософські дискусії щодо реальності самої по собі, тобто щодо реальності, як вона існує незалежно від форм її даності людині. Попри те, що в рамках континентальної філософії такі питання упродовж тривалого періоду сприймалися здебільшого як позбавлені сенсу, зазначені дослідники спробували повернутися до їх розгляду, спираючись на доробок як аналітичної, так і континентальної філософської традиції.

Досить швидко вислів «спекулятивний реалізм» почали використовувати як свого роду парасольковий термін для позначення філософських розвідок чотирьох згаданих «батьків-засновників». Серед них найбільшим пропонентом його використання для позначення певного руху в сучасній філософії є Г. Гарман.

Головною рисою, що об'єднує представників спекулятивного реалізму, він вважає опозицію до *кореляціонізму*. Останнім концептом спекулятивний реалізм завдячує Квентіну Меясу, який запропонував його для позначення філософської настанови, згідно з якою, ми ніколи не маємо доступу до реальності, як вона існує незалежно від нашого способу сприйняття, тобто маємо доступ лише до кореляції мислення і буття¹. Кореляціонізмом виявляється майже уся сучасна філософія: герменевтика, феноменологія, деконструктивізм, постмодернізм, постструктуралізм, а також значна частина аналітичної філософії. Однак ідентифікація через протиставлення кореляціонізму призводить до розмивання значення вислову «спекулятивний реалізм», оскільки його починають застосовувати до будь-яких нових антикореляціоністських позицій. Ще у 2014 р. на це звернув увагу Пітер Граттон, автор однієї з монографій, присвячених спекулятивному реалізму: «Якщо Грем Гарман має рацію, і єдиним пунктом згоди між першими чотирма спекулятивними реалістами була критика кореляціонізму, то через декілька років ми бачимо це як спільну рису, що поєднує різних мислителів

¹ Детальний розгляд позиції К. Меясу і його аргументів проти кореляціонізму здійснено у статті «Спекулятивний матеріалізм Квентіна Меясу як вияв раціональності не-одного» (Корчевний, 2019).

другої декади цього століття, і немає причин вилучати [з розгляду] таких важливих філософів, як Елізабет Грош, Джейн Беннет і Кетрін Малабу» (Gratton, 2014, р. 6).

Унаслідок подібних процесів навіть «батьки-засновники» спекулятивного реалізму, окрім Г. Гармана, дещо дистанціюються від вислову «спекулятивний реалізм», вважаючи його зайвим. Наприклад, Р. Брасьє зазначає, що опозиція до кореляціонізму притаманна і тим філософам, які жодним чином не асоціюються зі спекулятивним реалізмом, а саме – низці представників аналітичної традиції (Brassier, 2014). Консенсусу щодо змісту і об'єму поняття «спекулятивний реалізм» немає.

Не зважаючи на дискусії щодо його значення, вислів «спекулятивний реалізм» продовжують вживати як у власне філософських дослідженнях², так і в суміжних сферах³, особливо в літературній критиці⁴. Зазвичай цей вислів використовують саме у гарманівському сенсі (спекулятивний реалізм як опозиція до кореляціонізму⁵), не зупиняючись, однак, надовго на термінологічних питаннях і переходячи до конкретних філософських тез, які пропонують асоційовані зі спекулятивним реалізмом філософи⁶. Брак консенсусу щодо точного значення вислову «спекулятивний реалізм» у поєднанні з його активним вживанням в інтелектуальних дискурсах сьогодення створюють необхідність його ретельної концептуалізації й контекстуалізації.

Як саме розпочати дослідження феномену, який передбачає такий невизначений зв'язок між принаймні чотирма філософськими проектами? Ми пропонуємо зробити це через розгляд низки актуальних філософських дискурсів, на перетині яких функціонує вислів «спекулятивний реалізм». Така оптика широкого фокуса дасть нам змогу розглянути спекулятивний реалізм, не вдаючись до напередвизначених концептуальних рішень (спекулятивний реалізм як рух, спекулятивний реалізм як напрям), тим самим зберігаючи нетривкість зв'язку між висловом і тим, що він намагається позначати. Водночас із метою звуження предмета дослідження увагу буде сфокусовано на четвірці філософів, що пов'язані

з появою спекулятивного реалізму як явища. Адже, якщо можливо застосовувати вислів «спекулятивний реалізм» для позначення руху чи напрямку, то в першу чергу його можна було б так застосовувати щодо цих чотирьох дослідників, чи принаймні щодо більшості з них.

Зв'язок між філософами, асоційованими зі спекулятивним реалізмом, їхніми дискурсами щодо себе і дискурсами інших щодо них можна представити у вигляді дещо вільно потрактованого трикутника, що був запропонований Жаком Лаканом. Дискурси цих філософів щодо себе відповідатимуть реєстру «уявного», дискурси інших – «символічного», а самі філософи – реєстру невлвовимого «реального». У Ж. Лакана ці три реєстри взаємопроникні й переплетені⁷. У подібному відношенні перебувають і виділені нами елементи: дискурси спекулятивного реалізму щодо себе влаштовані в наявні філософські дискурси і певною мірою зумовлені ними. Водночас вони самі впливають на дискурси, що функціонують щодо них як зовнішні. Самоопис спекулятивного реалізму вписується в актуальний інтелектуальний ландшафт і водночас спричиняє зміни в ньому, зокрема й появу нових зовнішніх описів самого спекулятивного реалізму та нових описів загальної інтелектуальної ситуації. При цьому дискурси переплітаються, і дослідники, що не асоційовані зі спекулятивним реалізмом, використовують дискурси останнього і навпаки. Що ж стосується лаканівського «реального» (тобто у нашому випадку – реальних філософів), то воно, як завжди, залишається лише в лакунах між дискурсивними констеляціями.

Зважаючи на це, ми намагатимемось прояснити місце дискурсивних констеляцій, у якому функціонує зв'язок вислову «спекулятивний реалізм» із філософськими проектами, до яких цей вислів застосовується. Тобто предметом тут є сам цей зв'язок. Дослідження зв'язку не може обмежуватися розглядом застосування терміна або розглядом тільки самих філософських проектів, воно має поєднувати обидві ці стратегії. Це означає, що розглядатимуться як тексти, у яких активно застосовується термін «спекулятивний реалізм», так і ті тексти, які не концентруються на цьому терміні, хоча й стосуються асоційованих зі спекулятивним реалізмом філософів. Прояснення дискурсивного місця функціонування цього зв'язку буде здійснено за допомогою систематизації релевантних дискурсів відповідно до їхніх центральних позицій, які

² Див., напр.: (Thomas-Fogiel, 2017; Zielke, 2018; Szendy, & Levi, 2019).

³ Див., напр.: (Tampio, 2016; Miles, & Kalin, 2018).

⁴ Див., напр.: (Gottlieb, 2016; Hamilton, 2016; Willems, 2017; Washington, & McCarthy, 2019; Carey, 2019).

⁵ Так, наприклад, використовує це поняття український дослідник Віталій Старовойт (Старовойт, 2018).

⁶ Таку стратегію зустрічаємо в працях українських дослідників В. Терещенко (Терещенко, 2017) і М. Ковалець (Ковалець, 2015).

⁷ Для ілюстрації цього він використовує математичну модель кілець Борромео.

можуть розглядатися як актуальні філософські тенденції, чи більш номіналістично – як мотиви або сюжети актуального філософського говоріння.

Реалізм

Каталізатором події, від якої починається історія спекулятивного реалізму (вже згадуваної конференції, що відбулася у Лондоні у 2007 р.), була книжка К. Меясу «Після скінченності: есе про необхідність контингентності» (Meillassoux, 2006). Англійською її переклав Р. Брасьє⁸, він же і запропонував термін «спекулятивний реалізм», оскільки назва власного проєкту К. Меясу – «спекулятивний матеріалізм» – стала предметом суперечки з І. Гарманом, вороже налаштованим до терміна «матеріалізм».

Рішучий заклик до реабілітації спекулятивного, що актуалізувався на цій конференції, знайшов відгук у багатьох дослідників. Свідченням цього може слугувати поява у 2011 р. збірника «Спекулятивний поворот: континентальний матеріалізм і реалізм» (Bryant et al., 2011), у якому прихильність до спекулятивного філософування стала об'єднувальним чинником для низки філософів, зокрема і тих, які напряму зі спекулятивним реалізмом не асоціюються. Упорядники збірника, Леві Браянт, Нік Срнічек і Грем Гарман, намагаючись концептуалізувати основні тенденції в англійській континентальній філософії у XXI ст., запропонували вислів «спекулятивний поворот». Ішлося про поворот до спекулятивного філософування про реальність як таку, якою вона є «незалежно від мислення і від людства загалом» (Bryant et al., 2011, р. 3). Показовим у цьому плані є хід думки Р. Брасьє. Він вважає, що «метафізичне дослідження не можна зводити до герменевтичної інтерпретації буття дослідника і різних способів, якими останній мислить буття», мета метафізичного дослідження – окреслити «вимір смислу, який уникає феноменологічної еквівокації між значенням і буттям» (Brassier, 2011, р. 47–48).

Перейдімо тепер до контекстуалізації спекулятивного реалізму, яку через 10 років після згаданої конференції пропонує Тод Гофман. Він зазначає, що «термін “реалізм” за останнє десятиліття стає все більш всеохопним (pervasive) у філософських колах і неомарксистській теорії» (Hoffman, 2017, р. 426). Цим двом інтелектуальним сферам, на його думку, відповідають два

значення реалізму. Перше – «орієнтоване на дослідження капіталістичної культури і психологічних наслідків цієї культури» (Hoffman, 2017, р. 426). Це значення Т. Гофман пов'язує з Марком Фішером⁹, який описує те, як «капіталізм став настільки повсюдним і вбивчим, що він здається неспинною руйнівною силою, яка веде нас до апокаліптичного кінця» (Hoffman, 2017, р. 426). Т. Гофман зазначає, що «Фішерівий бренд¹⁰ реалізму своїм корінням сягає постмодерністської теорії і веде до песимізму щодо ефективних політичних або соціо-економічних змін...» (Hoffman, 2017, р. 427)¹¹. Другий концепт реалізму, згідно з Т. Гофманом, – це *спекулятивний* реалізм, який охоплює такі напрями, як неоматеріалізм, континентальний матеріалізм, не-філософія¹², пласка онтологія¹³. Такий реалізм остереігається орієнтованості на суб'єктивне, прагнучи «деантропного (de-anthropic) дослідження незалежної від свідомості реальності» (Hoffman, 2017, р. 426). Т. Гофман називає К. Меясу, І. Гармана, І. Г. Гранта і Р. Брасьє «гуру» спекулятивного реалізму, однак зосереджує свою увагу на думках іншого «спекулятивного реаліста», Мануеля ДеЛанди, який надихається у своїй роботі ідеями Жюльєн Дельоза і Фелікса Гватарі. Бренд реалізму, який пропонує М. ДеЛанда, на відміну від песимістичного Фішерівого, є оптимістичним – він стверджує неунікність змін на рівні онтології (Hoffman, 2017, р. 426–427).

Як бачимо, Т. Гофман використовує вислів «спекулятивний реалізм» досить широко, позначаючи ним низку напрямів сучасної філософської думки. Водночас він виокремлює чотирьох засновників спекулятивного реалізму як «гуру». Також у цього дослідника ми знаходимо думку про певну оптимістичну тональність філософії, що тією чи іншою мірою близькі до спекулятивного реалізму¹⁴.

⁹ А саме, з його книгою «Capitalist Realism, Is There No Alternative?» (Fisher, 2009).

¹⁰ Вартим уваги є використання слова «бренд» стосовно концептів реалізму у М. Фішера і М. ДеЛанди. Це слово схожим чином використовує П. Граттон (Gratton, 2014, р. 1–2).

¹¹ Щодо зв'язку постмодерністського песимізму з технологіями див.: (Ezrahi et al., 1994). Загалом щодо песимістичних наративів в епоху постмодерну див.: (Bennett, 2001).

¹² Напряму, що асоціюється передовсім із французьким дослідником Франсуа Ларуелем.

¹³ Філософські проєкти, які не передбачають винятковості людини. Цей термін застосовують зокрема щодо філософії Мануеля ДеЛанди і об'єктно-орієнтованої онтології (гілка спекулятивного реалізму, заснована І. Гарманом, до якої належать зокрема такі дослідники, як Тімоті Мортон, Леві Браянт, Іен Богост).

¹⁴ Про зміну тональності в сучасній філософії говорить фінський дослідник Джусі Бакман у праці «The End of the World after the End of Finitude: On a Recently Prominent Speculative Tone in Philosophy» (Backman, 2017).

⁸ Meillassoux, Q. (2008). *After Finitude: An Essay on the Necessity of Contingency*. London: Continuum.

Отже, перше, що ми можемо видобути з дискурсів навколо спекулятивного реалізму, – це те, що він є одним із «реалізмів» сьогодення і вирізняється на тлі інших «реалізмів» онтологічною проблематикою й оптимістичною тональністю, яка формується на противагу постмодерністському онтологічному песимізму¹⁵. Це *реалізм*, оскільки він стверджує принаймні відносну пізнаваність світу, і це *спекулятивний* реалізм – оскільки у своїх побудовах він не обмежується лише емпіричними даними. Онтологічний оптимізм спекулятивного реалізму протистоїть не лише постмодернізму, а й усьому (пост)кантіанському консенсусу. Розгляньмо детальніше, у чому полягає цей консенсус, а також опозиція до нього, в контексті якої розвивається спекулятивний реалізм.

Антикантіанство

Серед найпоширеніших тенденцій у континентальній філософії XXI століття – різні форми (пост)кантіанства, феноменології, деконструкції, психоаналізу. Основною спільною рисою цих та багатьох інших напрямів можна назвати антиреалізм: для них позбавленими сенсу є питання про реальне як таке, про буття, як воно є незалежно від наших форм його сприйняття, тобто про буття як абсолют. Таке ставлення до буття «самого по собі» притаманне і значній частині представників аналітичної традиції. Характерним прикладом такого антиреалізму можна вважати філософський проєкт Роберта Брандома. У рецензії на його останню книгу «Дух довіри: прочитання Гегелевої феноменології» (Brandom, 2019), яка стала подією як у континентальних, так і в аналітичних філософських колах, Кріспін Сартвел пише, що хоча у порівнянні з Річардом Рорті, Р. Брандом і намагається дещо послабити лінгвістичність власної філософії, це все ж таки не дає підстави вважати, що реальність поза мовою відіграє для нього принципове значення. Для Р. Брандома ідея реальності поза мовою є, скоріше, «пресупозицією деяких лінгвістичних практик, а не прямим визнанням того, що ми є організмами, які живуть у матеріальному середовищі» (Sartwell, 2020).

Походження такої філософської позиції пов'язують із так званою коперніканською революцією Іммануїла Канта, який «заперечив можливість пізнання ноуменального виміру, що пере-

буває поза людським доступом» (Bryant et al., 2011, p. 4). Необхідна й універсальна основа будь-якого знання, яку І. Кант знайшов в апіорних категоріях і формах чуттєвості, мала свою ціну: «відмова від будь-якого знання, окрім як знання про те, як речі явлені *для нас* (курсив наш. – В. К.)» (Bryant et al., 2011, p. 4).

Із метою продемонструвати, як антиреалістські імплікації кантівської філософії розвивалися надалі, упорядники збірника «Спекулятивний поворот...» посилаються на дослідника антиреалізму в континентальній філософії Лі Брейвера (Braver, 2007). Останній змальовує історію, що дуже схожа на історію кореляціонізму, яку пропонує К. Меясу. Схематично цю історію можна описати так. Заперечуючи можливість пізнання речі самої по собі (Ding an sich), І. Кант зберігає можливість її мислити. Георг Гегель абсолютизує корелят, тобто структури пізнання суб'єкта, відкидаючи ноуменальне як ілюзію. Відкидання ноуменального можна спостерігати й у феноменології, а Мартин Гайдеггер посилює цю антиреалістську позицію, відкидаючи можливість Абсолютного Знання як повного саморозуміння Абсолютного Суб'єкта. Нарешті, у Жака Дерріда медіація мовою стає всеохопною, оскільки феноменальний вимір суб'єктивності виявляється сповненим слідів мови. Впродовж цього процесу «будь-яка можливість світу, що існує незалежно від кореляції людина-світ, відкидається все радикальніше» (Bryant et al., 2011, p. 4).

Картографуючи поле актуальної філософської думки, дослідники, що асоціюються зі спекулятивним реалізмом, роблять значний внесок у концептуалізацію антиреалізму. Наприклад, К. Меясу, як ми вже зазначали, вводить термін «кореляціонізм». Цей термін він використовує для позначення будь-якого напрямку думки, який стверджує неподоланність ідеї, що ми «завжди маємо тільки доступ до кореляції мислення й буття, але ніколи – до одного з них окремо» (Meillassoux, 2006, p. 18). Термін «кореляціонізм» схожий у своєму вжитку на термін Г. Гармана «філософії доступу», який позначає такі типи філософії, що підпорядковують усі філософські питання питанням про наш доступ до світу. Леві Р. Браянт, філософ близький до спекулятивного реалізму, а саме до заснованої Г. Гарманом об'єктно-орієнтованої онтології, погоджується з останнім і додає, що сучасна філософія є здебільшого «конфліктом критик» – конфліктом між різними способами розгляду проблеми доступу до реальності, тобто умов можливості знання. Водночас, на думку Л. Браянта, ці проєкти критик однаково переконливі, а отже, й однаково

¹⁵ Водночас, треба мати на увазі згадану тезу Т. Гофмана, що і витоки більш оптимістичної тональності спекулятивного реалізму (на прикладі М. ДеЛанди) також можна знайти у працях таких представників постмодернізму, як Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі.

непереконливі. Їм бракує граничного обґрунтування, а тому вибір між ними відбувається, радше, внаслідок особливостей темпераменту, політичної орієнтації або інтересу (Bryant, 2011, р. 262).

Отже, кантівська позиція лежить в основі тієї ситуації в сьогоdnішньому філософському полі, до критики якої долучаються дослідники, близькі до спекулятивного реалізму. І. Кант для них зазвичай є емблематичним супротивником: чи то як парадигматичний кореляціоніст, чи як найвпливовіший представник філософії доступу, чи як засновник критичної філософії, що перетворилася сьогодні на конфлікт критик. «Кореляціонізм» виявився дуже влучним терміном для конструювання моделі спільного філософського опонента. Евристичність цього поняття підштовхує користуватися ним не лише представників спекулятивного реалізму. Наприклад, в інтерв'ю, взятому Беном Вудвартом, відомий сучасний філософ Ален Бадью вказує на важливість здійснюваного К. Меясу опису і критики кореляціонізму. А. Бадью вважає, що є два полюси кореляціонізму, яких сьогодні важливо уникнути: аналітичний і пост-гайдеггерівський феноменологічний. На цьому тлі, вважає А. Бадью, «фундаментальна афірмативність спекулятивного реалізму – амбіційна точка зору, нова обіцянка для філософії» (Badiou, 2011, р. 19–20).

Афірмативність спекулятивного реалізму, на яку звернув увагу А. Бадью, спрямована проти мейнстріму післякантової філософії, що підпорядковується забороні на спекулятивне застосування розуму, тобто на побудову філософії, спрямованої вийти за межі можливого досвіду. Протистояння (пост)кантіанству характерно не лише для спекулятивного реалізму. Серед інших виразників цієї позиції також і сам А. Бадью¹⁶. Наприклад, він вбачає схожість між власною філософією і філософією Ж. Дельоза у їхній докантіанській «класичності», яка полягає в тому, що вони не підкоряються кантівській критичній забороні. Як зазначає у рецензії на «Після скінченності...» Роберт Леман, таке протистояння кантіанству представлено у А. Бадью як нагальна потреба, а «короткий огляд трендів континентальної думки підтверджує переконання Бадью: поворот до докритичних джерел відбувається повсюдно» (Lehman, 2008). Зокрема у продук-

тивному діалозі з античним атомізмом у рамках Альтюсерової філософії Зустрічі (увага до якої збільшується після перекладу англійською його пізніх робіт), а також у не-гегельянському і фундаментально спінозистському матеріалізмі Антоніо Негрі і П'єра Машері. Водночас, зазначає Р. Леман, хоча в названих підходах «бойовий клич звучить як “метафізика!”», ставки у цих дебатах політичні, а не філософські у строгому сенсі, а тому, в них «...повернення до докритичних джерел зазвичай відбувається безвідносно до критики скептичного емпірицизму і догматичної метафізики, яку І. Кант розвиває в “Критиці чистого розуму”» (Lehman, 2008). У Леманівському фреймі саме спекулятивна онтологія К. Меясу заповнює означену лакуну строго філософської критики кантіанства.

Спіраючись на ці міркування, а також на думку Т. Гофмана, яку ми розглянули у попередньому розділі, можна твердити, що спекулятивний реалізм є однією з провідних антикантіанських і реалістичних тенденцій у сучасній філософській думці. На тлі неомарксистських та інших соціально-політичних підходів (альтюсеріанство, А. Негрі, П. Машері, М. Фішер) спекулятивний реалізм вирізняється своєю онтологічною проблематикою. Його онтологія характеризується як афірмативна, її оптимістична тональність протистоїть умовно постмодерністському песимізму.

Боротьба з кантіанським консенсусом звучить у контексті спекулятивного реалізму постійно. Наприклад, на думку К. Меясу, сучасні мислителі втратили «...Велике Зовнішнє (le Grand Dehors), абсолютне Зовнішнє докритичних мислителів: Зовнішнє безвідносно нас, таке, що... існує саме по собі, незалежно від того, мислимо ми його чи ні...» (Meillassoux, 2006 р. 21–22). У цих словах дуже відчутна ностальгія за докантівською парадигмою. Водночас спекулятивний реалізм не потрібно розглядати як звичайне повернення до догматизму докритичної філософії. Справді, як і докритичні філософські побудови, він спрямований на пізнання незалежної від нас реальності. Однак, як висловлюються його прихильники, це нове філософування також враховує «безсумнівний прогрес», що був здійснений за допомогою критики (Bryant et al., 2011, р. 3)¹⁷. Сам К. Меясу, як зазначає Крістофер Воткін, не приховує того, що, намагаючись відкинути кореляціонізм, він тим не менш на фундаментальному рівні поділяє припущення, які лежать

¹⁶ У дослідницькій літературі він напряду не асоціюється зі спекулятивним реалізмом, однак він написав передмову до «Після скінченності: нарис про необхідність контингентності», і низка ідей із цієї книжки К. Меясу резонують із філософськими побудовами самого А. Бадью.

¹⁷ Відповідно, одним із його суперників, поряд з антиреалізмом, є наївний реалізм, властивий як докритичним часам, так і частині сучасної аналітичної філософії.

у його основі, і має на меті підважити його зсередини (Watkin, 2016, р. 10). Тимчасом як К. Меясу намагається подолати кореляціонізм шляхом радикалізації його сильної версії (умовний М. Гайдеггер), Г. Гарман у своїй об'єктно-орієнтованій онтології робить це, радикалізуючи слабку версію кореляціонізму (умовний І. Кант) (Wolfendale, 2014, р. 5–6)¹⁸.

Отже, кантіанський фрейм залишається актуальним навіть серед філософів, що намагаються вийти за його межі. Користуючись психоаналітичним термінологічним апаратом, можна сказати, що кантівська трансцендентальна заборона функціонує для багатьох нових філософських проєктів як закон Батька, який вони прагнуть порушити, пізнавши (заволодівши) жадану абсолютну реальність. Однак тіло Батька вже поглинуто й інтеріоризовано, а тому визначає інтелектуальний простір їхнього трансгресивного жесту. У цьому сенсі Славою Жижек, наприклад, критикує згадану тезу А. Бадью щодо «докритичної» класичності його власної та Дельозової філософії. На противагу цьому С. Жижек зазначає, що А. Бадью залишається у (пост)кантіанському просторі, що особливо помітно в його концепції Події. Адже Подія для А. Бадью – це «розрив у порядку буття (у трансцендентально сконструйованій феноменальній реальності), вторгнення в нього радикально гетерогенного (“ноуменального”) рівня» (Žižek, 2011, р. 202).

Матеріалізм

Від дискурсу антикантіанства, який визначає себе через негацію, тобто є питома апофатичним, перейдімо тепер до позитивних програм. Насамперед варто згадати про реактуалізацію матеріалістичних підходів у сучасній континентальній філософії¹⁹. Про ренесанс матеріалізму сьогодні говорить, наприклад, Едріан Джонстон. На його думку, «однією з визначальних рис сучасної теорії, що розташовується в тіні традицій, які конституують “континентальну філософію”, є завдання ще раз подолати ідеалізм, хай би як по-різному його концептуалізували» (Johnston, 2011, р. 92). Водночас показово, що єдиною спільною рисою різних сучасних матеріалістичних проєктів Е. Джонстон вважає «згоду з Енгельсом і Леніним у тому, що головною

лінією розмежування в боротьбі (чи, як висловився б Мао, “основною суперечністю”) на полі філософії та її історії є непримиренний розкол між ідеалістичною й матеріалістичною орієнтаціями» (Johnston, 2011, р. 92). Точка зору Е. Джонстона показова тим, що демонструє, як концептуалізація сучасного поля філософії зазнає впливу ідеологічних позицій (згадаймо тезу Л. Браянта про екстрафілософський характер вибору на користь однієї з актуальних філософських критик). Саме звідси йдуть метафорики Е. Джонстона про поле битви і його посилення на Леніна й Мао. Симптоматично, що стаття, з якої взято наведені цитати, присвячена теологічному «перегину» К. Меясу, критиці останнього за недостатньо радикальний атеїзм і матеріалізм. Не поспішаючи погоджуватися з Е. Джонстоном у його узагальненні, варто зазначити, що самоідентифікація матеріалізму справді часто відбувається через образ філософського опонента – ідеалізму, у різних його формах. З огляду на значну різноманітність змістового наповнення терміна «матеріалізм», стає зрозумілим таке позиціонування через «ворога». Терміни на кшталт матеріалізму використовуються сучасними теоретиками часто як риторичні засоби або як бренди торгових марок.

За нових умов матеріалізм стає занадто «дивним», щоб спробувати вписати його в дефініцію класичного матеріалізму. Як зазначає Джон Рідер, у нових формах матеріалізму матерія перстає розглядатися як інертна або пасивна, «матерія переінтерпретується як самоорганізуюча і як матерія-енергія» (Reader, 2017, р. 3). Або, як стверджують інші дослідники, «Новий Матеріалізм – це матеріалізм, що базується на трансформації енергії», енергії, сенс якої «резонує з “духом” (spirit) і “життям”» (Crockett, & Robbins, 2012, р. XVI). Для Славою Жижека, якого вважають одним із найбільш читаних філософів в англomовній континентальній філософії сьогодні (Bryant et al., 2011, р. 2), його матеріалізм (трансцендентальний) означає, що реальність «ніколи не є “цілісністю” – не тому що велика її частина недоступна мені, а тому що ця реальність містить в собі... сліпу пляму, яка позначає мою включеність у неї» (цит. за: Bryant et al., 2011, р. 5). Реальність для С. Жижека – це «не-Все»; у реальності самій по собі є розрив. Сама відмінність між для-себе і в-собі вписана в Абсолют. Тільки маючи справу з цим розривом, ми можемо стати справжніми матеріалістами (Bryant et al., 2011, р. 5). Не виключено, що у цьому випадку матеріалізм виявляється більше риторичним інструментом позиціонування на полі

¹⁸ Сильний кореляціонізм – умовно гайдеггеріанська радикалізація кантіанської (слабкої) версії кореляціонізму через заперечення необхідності кореляційної структури (категорій і форм чуттєвого сприйняття).

¹⁹ Серед систематичних розвідок, які досліджують сучасний матеріалізм, можна назвати такі: (Coole, 2010; Crockett, & Robbins, 2012; Kissmann, & van Loon, 2019).

битви актуальної філософської думки, ніж терміном, що допомагає щось прояснити.

Інтерес становить спроба концептуалізувати нові матеріалістичні тенденції, зроблена у статті 2019 р. «Що таке новий матеріалізм?» (Gamble et al., 2019). Вона складається з двох частин: перша повідомляє основні риси «старого» матеріалізму, а друга – нового. План авторів виглядає переконливим: показати, чому новий матеріалізм є саме *новим*, у чому його відмінність від класичного. Однак у процесі викладу виявляється, що ці відмінності від класичного матеріалізму настільки великі, що стає проблематичною доцільність взагалі називати нові проекти матеріалізмом, хай і новим. Автори виділяють три різновиди цього «нового» матеріалізму: віталістичний (що походить від дельозівського спінозизму і представлений Джейн Беннет), негативний (такий, що заперечує нерозривну зв'язаність мислення і буття і розглядає матерію як нереляційно зовнішню щодо думки; представники – філософи, асоційовані зі спекулятивним реалізмом) і, нарешті, перформативний, або агентний (agential), матеріалізм, головною представницею якого є Карен Барад. Автори не приховують своїх симпатій до третього типу нового матеріалізму і розглядають два інші з його перспективи. Важливо, однак, що, окрім змістових аргументів проти віталістичного й негативного матеріалізмів, автори вказують на те, що ці різновиди матеріалізму – не зовсім матеріалістичні. Віталістичний матеріалізм – це більшою мірою онтологічний віталізм, а віталізм можна вважати як матеріалізмом, так і ідеалізмом. Що ж стосується негативного матеріалізму (тобто власне спекулятивного реалізму), то він «взагалі не матеріалізм, через його непохитний нереляційний раціоналізм, який відрізає думку від матерії» (Gamble et al., 2019, р. 122). На думку авторів цієї статті, справжнім матеріалізмом виявляється лише перформативний матеріалізм. Однак подивимося навіть на найзагальніше визначення матерії в такому матеріалізмі: «матерія є тільки тим, що вона робить або як вона рухається» (Gamble et al., 2019, р. 123). Матерією тут стає певне суще, яке тотожне своїй дії. Чи не є згадка про матерію зайвою і тут? Чи не можна було б точніше назвати таку позицію просто агенталізмом або перформативізмом? Адже якщо в основі онтології розташовано щось, що вичерпується своєю дією, то чи можна взагалі поставити запитання *що це є?* Класичні запитання метафізики про «що?» речі тут змінюються на запитання про «як?». Тоді який сенс зберігати поняття матерії?

Згадка про неї видається атавізмом мовної звички шукати підмет, *ὁποκείμενον*, у певній дії.

Тож, схоже, що спроби концептуалізації актуального філософського поля з допомогою концепту «матеріалізм», навіть якщо виокремлюються його підвиди, виявляються не достатньо точними і потребують низки обмовок щодо того, що ж у кожному разі мається на увазі. У кожному з цих випадків слово «матеріалізм» тлумачиться настільки своєрідно, що виникає сумнів стосовно можливості якогось такого загального уявлення про матеріалізм, в яке можна було б вписати усі ці його різновиди.

У своєму описі сучасних опонентів матеріалізму автори щойно розглянутої статті активно вживають термін «кореляціонізм», і тому не викликає подиву, що спільною рисою описаних ними нових матеріалізмів вони називають позицію, що дуже нагадує позицію К. Меясу. Ця спільна риса полягає у прагненні «проблематизувати антропоцентричні й конструктивістські орієнтації більшої частини теорії в ХХ ст. у спосіб, який заохочує посилення уваги до науки з боку гуманітарних дисциплін» (Gamble et al., 2019, р. 111)²⁰. «Проблематизація конструктивізму» в наведеній вище цитаті ще раз нагадує про (пост)кантианську більшість сучасної теорії і про антикантианський тренд, у межах якого функціонує в тому числі й спекулятивний реалізм. У цій цитаті далі для нас будуть важливі дві інші тенденції: проблематизація антропоцентризму й увага до науки (sciences) з боку гуманітарних дисциплін. Продовжуючи систематизувати дискурси стосовно місця спекулятивного реалізму на полі актуальної філософської думки, перейдімо тепер до наступного мотиву – антиантропоцентризму.

Антиантропоцентризм

Розглядаючи проєкт К. Меясу, Максим Мірошніченко порівнює його з проголошенням «кінця людської винятковості» Жан-Марі Шеффером у розвідці (Schaeffer, 2007), яку можна розглядати як ще один випадок критики феноменології (яскравого прикладу кореляціонізму) в сучасній французькій думці. Ж.-М. Шефер обстоює так звану «мезокосмічну» точку зору – розглядає людину та її суб'єктивність як *лише* одну із ланок у глобальному еволюційному процесі, з усією його контингентністю. З огляду на це, у транс-

²⁰Цікаво було б розглянути питання, чи не міг би хтось обстоювати подібну позицію, дотримуючись, скажімо, платонічного ідеалізму.

цендентальному обґрунтуванні даності, що пропонує феноменологія, Ж.-М. Шеффер убачає сегрегаціонізм. Для шефферівського екстерналістського підходу, орієнтованого на природничі науки, «можливість природи стати даністю для... суб'єкта – контингентний факт, що не має особливого значення в перспективі історії всесвіту» (Мирошніченко, 2017, с. 107). Таке протистояння антропоцентризму є дуже характерним для значної частини сучасної континентальної філософії, причому саме тієї частини, що близька до нових різновидів матеріалізму і спекулятивного реалізму.

Антиантропоцентризм у сучасній думці пов'язаний зокрема з поняттям антропоцену. Йдеться про геологічний період, у який зростає інтенсивність втручання людини у природні процеси, збільшується вплив відходів (waste), продуктованих людством і активізується розвиток бактерій. Зазначені явища примушують замислитися стосовно агентності поза людським видом. Здійснюючи рефлексію щодо належного філософського осмислення антропоцену, Міра Дж. Хьорд та Катрін Юсоф наводять низку філософських проєктів, які характеризуються увагою до нелюдського (inhuman). Серед них – філософія вже згадуваної Карен Барад, акторно-мережева теорія і спекулятивний реалізм. Зокрема, на їхню думку, агентний²¹ і спекулятивний реалізми спільні у прагненні осмислити те, яким способом можна досліджувати всесвіт, «який не потребує існування чи розуміння людської свідомості», «світ об'єктів, неопосередкованих людською свідомістю» (Yusoff, & Hird, 2016, p. 329).

Отже, антиантропоцентричність у сучасних філософських течіях полягає у спробі мислити «поза людським» і має принаймні два взаємопов'язані аспекти: 1) відтворення дарвіністського жесту підваження картезіанської модерності з її центрацією на суб'єкті шляхом натуралізації суб'єкта і його способів сприйняття, розгляд суб'єктивності як контингентного факту в ланцюзі буття; 2) мислення агентності нелюдських акторів (або, якщо скористатися термінологією Бруно Латура, актантів).

Уже згадувані пропоненти поняття спекулятивного повороту розглядають антропоцентризм поряд із антиреалізмом і (пост)кантіанством, зазначаючи, що предмети розгляду посткантіанської думки (мова, свідомість, людська суб'єк-

тивність) – це предмети антропоцентричні, і концентрація на них є питома антиреалістською²². Вони ставлять під питання здатність такого антиреалізму належним чином відповідати на виклики, що стоять перед людством сьогодні. Передовсім на такі, як екологічна катастрофа, що насувається, а також зростання впливу технологій у нашому житті, зокрема в наших тілах (Bryant et al., 2011, p. 3). У цьому контексті філософія І. Гармана позиціонується як не-кореляціоністська метафізика, що не центрована на людині, тобто не розглядає її як привілейовану сутність (entity) (Shaviro, 2011, p. 280). Така метафізика урівнює людське і нелюдське, щоб, як висловлюється І. Гарман, «говорити однаковим способом як про відношення між людьми і тим, що вони бачать, так і про відношення між градом і дьогтем» (цит. за Shaviro, 2011, p. 280)²³.

Водночас ставлення до антропоцентризму серед філософів, що асоціюються зі спекулятивним реалізмом, не є однорідним. К. Воткін, дослідник, не пов'язаний зі спекулятивним реалізмом, у книжці «Французька філософія сьогодні: нові фігури людини у Бадью, Меясу, Малабу, Сера і Латура» (Watkin, 2016) розглядає доробок К. Меясу саме крізь призму його філософського осмислення образу людини. Новий погляд на людину, який пропонує К. Меясу, К. Воткін аналізує в контексті сучасної французької філософії в одному ряду з такими філософами, як А. Бадью, Катрін Малабу, Мішель Сер і Б. Латур. Їхні досить різноманітні уявлення стосовно людини об'єднує, на думку цього дослідника, те, що їх не можна представити як різні відтінки в межах спектра між гуманізмом і антигуманізмом ХХ ст., а також вписати в поняття постгуманізму. У цих проєктах розвиваються нові й амбітні фігури людини, і «сам гуманізм перевинаходиться і перестверджується різними способами» (Watkin, 2016, p. 1). К. Меясу, наприклад, у своїй докторській дисертації розглядає власну філософію як строго антиантропоцентричну і водночас як підхід, що вперше віддає належне вищій цінності людини (Watkin, 2016, p. 3).

Отже, антиантропоцентризм виявляється ще одним мотивом сучасної філософії, з яким тісно переплетені дискурси щодо спекулятивного

²¹ Використання щодо К. Барад поняття агентного реалізму є, на нашу думку, більш вдалим, ніж уже розглянуте вище застосування використання вислову «агентний матеріалізм».

²² Варто зазначити, що таке урівнювання антропоцентризму посткантіанства й антиреалізму є набагато проблематичнішим, ніж вважають ці автори.

²³ Деталізоване дослідження взаємозв'язку спекулятивного реалізму та антропоцену міститься у роботі української дослідниці Наталії Загурської «Спекулятивна реальність постантропоцена» (Загурская, 2017).

реалізму. Водночас кожний випадок антиантропоцентричної тенденції у філософів, асоційованих зі спекулятивним реалізмом, потребує детального прояснення і контекстуалізації.

Навіть на підставі зазначеного можна помітити, що сучасний антиантропоцентризм (як, можливо, і будь-яке заперечення антропоцентризму) є досить парадоксальним. З одного боку, він підважує людську винятковість, а з іншого – передбачає, що людина здатна мислити «поза собою», торкатися думкою байдужої реальності «великого зовнішнього» чи мислити про агентність об'єктів або матерії безвідносно до людського існування. У якомусь сенсі – це все те саме паскалівське уявлення про крихку, наче тростинка, людину, що здатна тим не менш досягти незрівнянно масштабніший космос. Чи хаос. Тільки тепер зачудування цією здатністю «тростинки» здебільшого немає.

Увага до науки

Усі три описані тенденції досить тісно пов'язані між собою: сьогодні, говорячи про матеріалізм, часто зазначають про його антиантропоцентричний порядок денний – намагання мислити агентність нелюдського і вийти за межі (пост) кантіанської концентрації на способах даності світу. Філософи, що встали на цей шлях, активно застосовують словник природничих наук і математики. Теорія множин і квантова механіка, нейробіологія й екологія – це ті аспекти науки, які нерідко постають предметом для уважного філософського осмислення.

У 2006 році, тобто ще до конференції, з якою прийнято пов'язувати появу спекулятивного реалізму, Джон Малеркі у своєму аналізі (Mullarkey, 2006) сучасної французької філософії єднаним принципом для обраних ним філософів (Жиль Дельоз, Ален Бадью, Франсуа Ларуель, Мішель Анрі) називає «надання переваги абсолютній іманентності перед трансцендентністю»: для цих філософів реальність – це «внутрішність без зовнішності» (*inside with no outside*) (цит. за: Watkin, 2016, р. 7–8). «Заперечуючи феноменологічну традицію трансцендентності (Свідомості, Его, Буття, або Інакшості (*alterity*)), як і постструктуралістську валоризацію (*valorization*) Мови, вони натомість використовують іманентні категорії біології (Дельоз), математики (Бадью), афективності (Анрі) і науки (Ларуель) як фокусні точки оновлення філософії» (цит. за: Watkin, 2016, р. 7–8).

У цьому контексті інтерес становить також концептуальна схема, яку запропонувала Доротея

Олковскі (Olkowski, 2016): вона розглядає лінгвістичний поворот, що мав місце у XX столітті, як поворот науковий, оскільки філософія (як у її аналітичній гілці, так і в континентальній) повертається тут, на її думку, до мови логіки й формалізму. Такий поворот вона приписує зокрема низці постмодерністських мислителів і розглядає сучасну активізацію матеріалістичних тенденцій у континентальній філософії саме у зв'язку з постмодерністським формалізмом, не протиставляючи отже сучасні тенденції тенденціям кінця XX ст.²⁴ Сучасні матеріалістичні тренди вона називає неоматеріалізмом, а симптоматичним прикладом такого філософування – проєкт К. Меясу.

Отже, яким є ставлення К. Меясу до науки? На його думку, упродовж приблизно двох останніх століть філософія перебувала у «кореляціоністському сні», натомість наука і математика були здатні говорити про «велике зовнішнє», зокрема про час, коли не існувало ні людини, ні життя взагалі. Це час, про який говорить наука, маючи справу з тим, що К. Меясу називає «*arche-fossil*» – архі-копалина. Архі-копалини в науковому дискурсі – це свідчення існування світу до людської суб'єктивності, свідчення, які (пост) кантіанська філософія не може сприймати з такою самою серйозністю, як це робить наука. Якщо для кореляціонізму твердження про реальність, незалежну від її даності суб'єкту, не мають сенсу, то сучасна наука саме в аспекті її тверджень щодо архі-копалін ставить перед нами завдання спробувати «вийти за межі себе, схопити [те, що є] саме по собі, пізнати те, що є незалежно від того, чи є ми» (Meillassoux, 2006, р. 37–38). Увага до здобутків природничих наук характерна також і для філософії Р. Брасьє й І. Г. Гранта, але не для об'єктно-орієнтованої онтології І. Гармана, яка більш тяжіє до естетики (в найширшому значенні цього слова).

Насамкінець, варто звернути увагу на те, як у XXI ст. змінюються акценти при визначенні актуальних філософських тенденцій. У 2006 р. згаданий на початку цього підрозділу Дж. Малеркі істотною рисою сучасної йому французької філософії назвав віддання переваги іманентності над трансцендентністю, яка здійснюється за допомогою звернення до надбань і словників природничих наук (Watkin, 2016, р. 7–8). Але вже через шість років Іен Джеймс зазначив, що філо-

²⁴ Варто зазначити, що таке прочитування постмодерністських мислителів є далеким від консенсусного. Наприклад, Стивен Хікс досліджує постмодернізм саме в контексті скептицизму, релятивізму, протистояння науці й раціональності (Hicks, 2011).

софів, яких він обрав для аналізу сучасної французької філософії, об'єднує, серед іншого, намагання переосмислити відношення між думкою і тим, що можна назвати «зовнішнім» (Watkin, 2016, р. 7–8). При цьому двоє з чотирьох філософів, яких аналізував Дж. Малеркі (А. Бадью і Ф. Ларуель), залишаються також у фокусі уваги І. Джеймса, який розглядає їх поряд із Кетрін Малабу, Жаком Рансьєром, Жаном-Люком Маріоном, Жаном-Люком Нансі й Бернаром Стіглером. Хоча в цих двох способах концептуалізації актуальних тенденцій континентальної філософії зберігається значна тяглість (обидва дослідники говорять про актуальність питань матеріальності), у контексті дослідження спекулятивного реалізму варта уваги зміна ставлення до питання про «зовнішнє». Саме заклик К. Меясу спрямувати увагу філософії до «Великого Зовнішнього» знайшов особливий відгук серед філософів, близьких до спекулятивного реалізму. Це демонструє, як він вписується у зсув акцентів щодо актуальних рис філософського ландшафту, що відбувається в XXI столітті і який, трохи переформулюючи вислів упорядників збірника «Спекулятивний поворот...», можна назвати зсувом спекулятивним.

Висновки

Отже, як було показано, спекулятивний реалізм розвивається на перетині низки актуальних філософських дискурсів та інтелектуальних процесів. Проаналізувавши місце дискурсивних констеляцій, у якому функціонує зв'язок вислову «спекулятивний реалізм» із філософськими проектами, до яких цей вислів застосовується, було визначено, що це місце може бути описано через такі тенденції/мотиви/сюжети сучасної думки: реалізм, антикантіанство, матеріалізм, антиантропоцентризм, а також увага філософії до науки.

Спекулятивний реалізм є онтологічним реалізмом, який стверджує можливість людського мислення пізнавати незалежну від нього реальність, що протистоїть постмодерністському песимізму. Така позиція є питома антикантіанською, що веде нас до наступної тенденції.

У дискурсах, дотичних до спекулятивного реалізму, кантівська критична заборона функціонує як ядро антиреалізму, що властивий більшості провідних напрямів сучасної філософії: зокрема феноменології, герменевтиці, соціальному конструктивізму, постструктуралізму, деконструктивізму і навіть значною мірою аналітичної

філософії. Саме в опозиції до цього (пост)кантіанського консенсусу позиціонують себе філософські проекти, що більшою чи меншою мірою асоціюються зі спекулятивним реалізмом. Їхнє ставлення до (пост)кантіанства не є простим запереченням чи ігноруванням. Здебільшого трансгресивний жест щодо кантіанського фрейму здійснюється через радикалізацію самого (пост) кантіанства.

Матеріалізм є наступним центром дискурсів, які функціонують навколо спекулятивного реалізму. Хоча, на відміну від антикантіанства, це поняття й обіцяє певне позитивне змістове наповнення, воно зазвичай функціонує в сучасних (само)описах філософських проектів як порожній означник, що набуває надзвичайно різноманітних значень. Досить часто це поняття використовується, радше щоб позиціонувати себе у філософських дебатах (проти так само абстрактного ідеалізму) і, якщо не супроводжується детальними поясненнями, мало щось прояснює.

Властива низці сучасних філософських течій антиантропоцентричність полягає у спробі мислити «поза людським» і знаходить прояв принаймні у двох взаємопов'язаних аспектах: 1) підваженні суб'єктоцентричної картезіанської модерності шляхом натуралізації суб'єкта, 2) спробі мислити агентність поза людським видом. Кожний випадок антиантропоцентричної тенденції у філософів, яких асоціюють зі спекулятивним реалізмом, потребує детального прояснення і контекстуалізації. Також варте уваги, що антиантропоцентризм, зокрема спекулятивного реалізму, у парадоксальний спосіб резервує за людиною, мабуть, найвищу здатність – мислити буття, що є незалежним від мислення.

Увага до здобутків математики і природничих наук пронизує значну частину сучасних проектів континентальних філософів, зокрема асоційованих зі спекулятивним реалізмом. З-поміж його чотирьох «батьків засновників» наука не має вагомого значення лише для Г. Гармана.

Подія спекулятивного реалізму вписується у зсув, що є характерним для філософського ландшафту XXI століття і який можна називати спекулятивним. Він полягає у зміні того, про що можливо запитувати в контексті актуального філософського дослідження. Питання про «реальність саму по собі» довгий час вважалися нерелевантними, особливо у континентальній філософії. Тепер же говоріння про «Велике Зовнішнє» не так ворожо сприймається у філософських

колах і з'являється все більше реалістичних і спекулятивних проєктів. Реалістичних – оскільки вони стверджують принаймні відносну пізнаність світу, який ми населяємо, а спекулятивних – оскільки у своїх побудовах вони не обмежуються лише свідченнями досвіду.

У К. Воткіна ми знаходимо тезу, що може бути методологічно продуктивною у вивченні спекулятивного реалізму. Він стверджує, що відновлення дискусій щодо фігури людини «відбувається в різних філософських локусах одночасно, але не як узгоджене або координоване зусилля, урухомлене певним конкретним філософсько-політичним порядком денним» (Watkin, 2016, p. 7). І саме це, на думку К. Воткіна, є дуже

важливим і дає підстави для *компаративного* вивчення різних уявлень про людину, яке він здійснює: «...саме через їхні відмінності, а не всупереч ним...» (Watkin, 2016, p. 7). Екстраполюючи цю тезу на дослідження спекулятивного реалізму, можна припустити, що значні відмінності філософських проєктів, що мисляться під відповідним парасольковим терміном, не дезавуюють можливість їхнього продуктивного компаративного осмислення. Навпаки, ці відмінності демонструють, що ідеї, які лежать в основі цих проєктів, несуть важливу інформацію про актуальну філософську ситуацію, причому саме тому, що ці ідеї, мотиви й настрої виростили з різних середовищ і зазнали значної дивергенції.

Список посилань

- Загурская, Н. В. (2017). Спекулятивная реальность постантропология. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*, 57, 4–8.
- Ковалец, М. С. (2015). Принцип необходимости контингентности в философии Квентина Мейясу. *Гілея: науковий вісник*, 101, 222–225.
- Корчевний, В. О. (2019). Спекулятивний матеріалізм Квентіна Мейясу як вияв раціональності не-Одного. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 4, 79–87. <http://dx.doi.org/10.18523/2617-1678.2019.4.79-87>
- Миросниченко, М. Д. (2017). Трансценденталізм и архи-ископаемое: возможна ли феноменология «не-данного»? *Філософський журнал*, 10 (4).
- Старовойт, В. (2018). «Трансноуменалізм» та об'єктно-орієнтована онтологія: реальне, уявлене та конституція предметності у межах спекулятивного реалізму. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*, 58, 46–58. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2018-58-5>
- Терещенко, В. В. (2017). Новітній матеріалізм і проблема онтологічного подвоєння світу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 17, 111–114.
- Backman, J. (2017). The End of the World after the End of Finitude: On a Recently Prominent Speculative Tone in Philosophy. In *The End of the World: Contemporary Philosophy and Art* (pp. 105–123). Rowman & Littlefield Publishers.
- Badiou, A. (2011). (Interview by Ben Woodard). In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Bennett, O. (2001). *Cultural pessimism: Narratives of decline in the postmodern world*. Edinburgh University Press.
- Brandom, R. B. (2019). *A Spirit of Trust: A Reading of Hegel's Phenomenology*. Harvard University Press.
- Brassier, R. (2011). Concepts and Objects. In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Brassier, R. (2014). Postscript. Speculative autopsy. In P. Wolfendale, *Object oriented philosophy. The noumenon's new clothes* (pp. 407–421). Falmouth.
- Braver, L. (2007). *A thing of this world: A history of continental anti-realism*. Northwestern University Press.
- Bryant, L. R. (2011). The ontic principle: Outline of an object-oriented ontology. In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Bryant, L., Srnicek, N., & Harman, G. (2011). *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Carey, C. (2019). William Dean Howells, Thing Theory, and the Hazards of Speculative Realism. *Arizona Quarterly: A Journal of American Literature, Culture, and Theory*, 75 (1), 85–109.
- Coole, D., & Frost, S. (2010). *New materialisms: Ontology, agency, and politics*. Duke University Press.
- Coombs, N. (2016). Underlabouring for Science: Althusser, Brassier, Bhaskar. In S. Malik, & A. Avanesian (Eds.), *Genealogies of Speculation Materialism and Subjectivity since Structuralism*. Bloomsbury Publishing.
- Crockett, C., & Robbins, J. (2012). *Religion, politics, and the earth: The new materialism*. Springer.
- Ezrahi, Y., Mendelsohn, E., Segal, H. P., & Segal, H. (Eds.). (1994). *Technology, pessimism, and postmodernism*. Springer Science & Business Media.
- Fisher, M. (2009). *Capitalist realism: Is there no alternative?*. John Hunt Publishing.
- Gamble, C. N., Hanan, J. S., & Nail, T. (2019). What Is New Materialism?. *Angelaki*, 24 (6), 111–134.
- Gottlieb, E. (2016). *Romantic Realities: Speculative Realism and British Romanticism*. Edinburgh University Press.
- Gratton, P. (2014). *Speculative realism: Problems and prospects*. Bloomsbury Publishing.
- Hamilton, G. (2016). *The World of Failing Machines: Speculative Realism and Literature*. John Hunt Publishing.
- Hicks, S. (2011). *Explaining postmodernism: Skepticism and socialism from Rousseau to Foucault* (Expanded Edition). Loves Park, IL: Ockham's Razor.
- Hoffman, T. (2017). The New Realism: Seeking Alternatives to Postmodern Pessimism. *Theory & Event*, 20 (2), 426–449.
- Johnston, A. (2011). Hume's Revenge, À Dieu, Meillassoux?. In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Kissmann, U. T., & van Loon, J. (Eds.). (2019). *Discussing New Materialism: Methodological Implications for the Study of Materialities*. Springer.
- Lehman, R. S. (2008). Toward a Speculative Realism. *Theory & Event*, 11 (1). <http://doi.org/10.1353/tae.2008.0000>
- Meillassoux, Q. (2006). *Après La Finitude. Essai Sur La Nécessité de La Contingence*. Édition Revue. Paris: Éditions du Seuil.
- Miles, A. P. de, & Kalin, N. M. (2018). Speculative Realism(s) objects/matter/entanglements of art and design education. *International Journal of Education Through Art*, 14 (1), 3–12.
- Mullarkey, J. (2006). *Post-continental philosophy: An outline*. Bloomsbury Publishing.
- Olkowski, D. (2016). Formalism, Materialism and Consciousness. In S. Malik, & A. Avanesian (Eds.), *Genealogies of Speculation Materialism and Subjectivity since Structuralism*. Bloomsbury Publishing.

- Reader, J. (2017). *Theology and new materialism: Spaces of faithful dissent*. Springer.
- Sartwell, (2020). C. Systems of Philosophy: On Robert Brandom's "A Spirit of Trust". *Los Angeles Review of Books*. Retrieved from <https://lareviewofbooks.org/article/systems-of-philosophy-on-robert-brandoms-a-spirit-of-trust/>.
- Schaeffer, J. M. (2007). *La fin de l'exception humaine*. Paris: Galilimard.
- Shavero, S. (2011). The actual volcano: Whitehead, Harman, and the problem of relations. In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Szendy, P., & Levi, J. (2019). The Specter of 1966, or Speculative Realism and the Phantom of Deconstruction. *MLN*, 134 (5), 992–998.
- Tampio, N. (2016). Green allies: Speculative realism, Evangelical Christianity, and political pluralism. *Political Theology*, 17 (6), 525–539.
- Thomas-Fogiel, I. (2017). Critique de la raison et mystique du réel: le réalisme tragique de Lyotard face au réalisme spéculatif. *Dialogue: Canadian Philosophical Review/Revue canadienne de philosophie*, 56 (2), 205–226.
- Washington, C., & McCarthy, A. C. (Eds.). (2019). *Romanticism and Speculative Realism*. Bloomsbury Academic.
- Watkin, C. (2016). *French Philosophy Today: New Figures of the Human in Badiou, Meillassoux, Malabou, Serres and Latour*. Edinburgh University Press.
- Willems, B. D. (2017). *Speculative Realism and Science Fiction*. Edinburgh University Press.
- Wolfendale, P. (2014). *Object oriented philosophy: The noumenon's new clothes*. Lulu Press, Inc.
- Yusoff, K., & Hird, M. J. (2016). Subtending Relations: Bacteria, Geology and the Possible. In S. Malik, & A. Avanesian (Eds.), *Genealogies of Speculation Materialism and Subjectivity since Structuralism*. Bloomsbury Publishing.
- Zielke, D. (2018). Excess and Withdrawal: Critical Phenomenology and Speculative Realism. *PhænEx*, 12 (2), 103–122.
- Žižek, S. (2011). Is it Still Possible to be a Hegelian Today?. In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.

References

- Backman, J. (2017). The End of the World after the End of Finitude: On a Recently Prominent Speculative Tone in Philosophy. In *The End of the World: Contemporary Philosophy and Art* (pp. 105–123). Rowman & Littlefield Publishers.
- Badiou, A. (2011). (Interview by Ben Woodard). In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Bennett, O. (2001). *Cultural pessimism: Narratives of decline in the postmodern world*. Edinburgh University Press.
- Brandom, R. B. (2019). *A Spirit of Trust: A Reading of Hegel's Phenomenology*. Harvard University Press.
- Brassier, R. (2011). Concepts and Objects. In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Brassier, R. (2014). Postscript. Speculative autopsy. In P. Wolfendale, *Object oriented philosophy. The noumenon's new clothes* (pp. 407–421). Falmouth.
- Braver, L. (2007). *A thing of this world: A history of continental anti-realism*. Northwestern University Press.
- Bryant, L. R. (2011). The ontic principle: Outline of an object-oriented ontology. In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Bryant, L., Srnicek, N., & Harman, G. (2011). *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Carey, C. (2019). William Dean Howells, Thing Theory, and the Hazards of Speculative Realism. *Arizona Quarterly: A Journal of American Literature, Culture, and Theory*, 75 (1), 85–109.
- Coole, D., & Frost, S. (2010). *New materialisms: Ontology, agency, and politics*. Duke University Press.
- Coombs, N. (2016). Underlabouring for Science: Althusser, Brassier, Bhaskar. In S. Malik & A. Avanesian (Eds.), *Genealogies of Speculation Materialism and Subjectivity since Structuralism*. Bloomsbury Publishing.
- Crockett, C., & Robbins, J. (2012). *Religion, politics, and the earth: The new materialism*. Springer.
- Ezrahi, Y., Mendelsohn, E., Segal, H. P., & Segal, H. (Eds.). (1994). *Technology, pessimism, and postmodernism*. Springer Science & Business Media.
- Fisher, M. (2009). *Capitalist realism: Is there no alternative?*. John Hunt Publishing.
- Gamble, C. N., Hanan, J. S., & Nail, T. (2019). What Is New Materialism?. *Angelaki*, 24 (6), 111–134.
- Gottlieb, E. (2016). *Romantic Realities: Speculative Realism and British Romanticism*. Edinburgh University Press.
- Gratton, P. (2014). *Speculative realism: Problems and prospects*. Bloomsbury Publishing.
- Hamilton, G. (2016). *The World of Failing Machines: Speculative Realism and Literature*. John Hunt Publishing.
- Hicks, S. (2011). *Explaining postmodernism: Skepticism and socialism from Rousseau to Foucault* (Expanded Edition). Loves Park, IL: Ockham's Razor.
- Hoffman, T. (2017). The New Realism: Seeking Alternatives to Postmodern Pessimism. *Theory & Event*, 20 (2), 426–449.
- Johnston, A. (2011). Hume's Revenge, À Dieu, Meillassoux?. In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Kissmann, U. T., & van Loon, J. (Eds.). (2019). *Discussing New Materialism: Methodological Implications for the Study of Materialities*. Springer.
- Korchevnyi, V. (2019). Spekuliatyvnyi materializm Kventina Meiasu yak vyviah ratsionalnosti ne-Odnoho [Quentin Meillassoux's speculative materialism as a manifestation of the rationality of non-One]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofia ta relihioznavstvo*, 4, 79–87 [in Ukrainian].
- Kovalec, M. S. (2015). Princip neobhodnosti kontingentnosti v filosofii Kventina Mejjasu [The principle of the necessity of contingency of Quentin Meillassoux's philosophy]. *Gileja: naukovij visnik*, 101, 222–225 [in Russian].
- Lehman, R. S. (2008). Toward a Speculative Realism. *Theory & Event*, 11 (1). <http://doi.org/10.1353/tae.2008.0000>
- Meillassoux, Q. (2006). *Après La Finitude. Essai Sur La Nécessité de La Contingence*. Édition Revue. Paris: Éditions du Seuil.
- Miles, A. P. de, & Kalin, N. M. (2018). Speculative Realism(s) objects/matter/entanglements of art and design education. *International Journal of Education Through Art*, 14 (1), 3–12.
- Miroshnichenko, M. D. (2017). Transcendentalizm i arhi-iskopaemoe: vozmozhna li fenomenologija "ne-dannogo"? [Transcendentalism and the arch-fossil: how a phenomenology of the "not-given" can be possible?]. *Filosofskij zhurnal*, 10 (4) [in Russian].
- Mullarkey, J. (2006). *Post-continental philosophy: An outline*. Bloomsbury Publishing.
- Olkowski, D. (2016). Formalism, Materialism and Consciousness. In S. Malik, & A. Avanesian (Eds.), *Genealogies of Speculation Materialism and Subjectivity since Structuralism*. Bloomsbury Publishing.
- Reader, J. (2017). *Theology and new materialism: Spaces of faithful dissent*. Springer.
- Sartwell, (2020). C. Systems of Philosophy: On Robert Brandom's "A Spirit of Trust". *Los Angeles Review of Books*. Retrieved from <https://lareviewofbooks.org/article/systems-of-philosophy-on-robert-brandoms-a-spirit-of-trust/>.

- Schaeffer, J. M. (2007). *La fin de l'exception humaine*. Paris: Gallimard.
- Shaviro, S. (2011). The actual volcano: Whitehead, Harman, and the problem of relations. In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.
- Starovoit, V. (2018). "Transnoumenalizm" ta ob'iektno-orientovana ontolohiia: realne, uiavljuvane ta konstytutsiia predmetnosti u mezhakh spekuliatyvnoho realizmu ["Transnoumenalizm" and object-oriented ontology: real, imaginary and constitution of objectivity within the framework of speculative realism]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii "Filosofia. Filosofska perypetii"*, 58, 46–58 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2018-58-5>
- Szendy, P., & Levi, J. (2019). The Specter of 1966, or Speculative Realism and the Phantom of Deconstruction. *MLN*, 134 (5), 992–998.
- Tampio, N. (2016). Green allies: Speculative realism, Evangelical Christianity, and political pluralism. *Political Theology*, 17 (6), 525–539.
- Tereshchenko, V. V. (2017). Novitnii materializm i problema ontolohichnoho podvoiennia svitu [The new materialism and the problem of ontological doubling of the world]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii*, 17, 111–114 [in Ukrainian].
- Thomas-Fogiel, I. (2017). Critique de la raison et mystique du réel: le réalisme tragique de Lyotard face au réalisme spéculatif. *Dialogue: Canadian Philosophical Review/Revue canadienne de philosophie*, 56 (2), 205–226.
- Washington, C., & McCarthy, A. C. (Eds.). (2019). *Romanticism and Speculative Realism*. Bloomsbury Academic.
- Watkin, C. (2016). *French Philosophy Today: New Figures of the Human in Badiou, Meillassoux, Malabou, Serres and Latour*. Edinburgh University Press.
- Willems, B. D. (2017). *Speculative Realism and Science Fiction*. Edinburgh University Press.
- Wolfendale, P. (2014). *Object oriented philosophy: The noumenon's new clothes*. Lulu Press, Inc.
- Yusoff, K., & Hird, M. J. (2016). Subtending Relations: Bacteria, Geology and the Possible. In S. Malik, & A. Avanesian (Eds.), *Genealogies of Speculation Materialism and Subjectivity since Structuralism*. Bloomsbury Publishing.
- Zagurskaja, N. V. (2017). Spekuliativnaia realnost postantropotse-na [Post-Anthropocene speculative reality]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii "Filosofia. Filosofska perypetii"*, 57, 4–8 [in Russian].
- Zielke, D. (2018). Excess and Withdrawal: Critical Phenomenology and Speculative Realism. *PhenEx*, 12 (2), 103–122.
- Žižek, S. (2011). Is it Still Possible to be a Hegelian Today?. In L. Bryant, N. Srnicek, & G. Harman, *The speculative turn: continental materialism and realism*. re. press.

Vasyl Korchevnyi

SPECULATIVE REALISM IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY PHILOSOPHICAL THOUGHT

Basing on the philosophers that are primarily associated with speculative realism (Graham Harman, Quentin Meillassoux, Iain Hamilton Grant, and Ray Brassier), the author of the article examines the place of this phenomenon in the context of contemporary philosophy. The discourses concerning these thinkers are structured according to the central tendencies, or motives, of the philosophical thought that is close to speculative realism. The research shows that these tendencies are as follow: realism, anti-Kantianism, materialism, anti-anthropocentrism, and philosophical attention to mathematical and natural sciences. Speculative realism is an ontological realism that affirms the possibility of human thought to know a thought-independent reality. Thus, it is anti-Kantian by its nature. However, for the most part, philosophers associated with speculative realism propose to transgress the Kantian frame through the radicalization of (post)Kantianism itself. Speculative realism is often considered along with new materialism, but this concept is too wide and polisemantic today to provide considerable clarification concerning the nature of speculative realism. The latter is also characterized by its opposition to anthropocentrism, but this relation is not homogenous among speculative realists and, moreover, is somehow paradoxical, as their speculative stance reserves for humans the noblest ability: to know a thought-independent reality. Finally, the attempt to philosophically engage with natural and mathematical sciences plays a significant role in most of the examined philosophical projects. Speculative realism is inscribed in the speculative shift, or speculative turn, that is happening in the contemporary continental philosophy. This shift is a change in the attitude of the philosophical community towards the questions about "reality in itself" and about the "Great Outdoors." The relevance of such problems is being restored, and they are becoming the subject of emerging realistic and speculative projects.

Keywords: speculative realism, new materialism, anti-anthropocentrism, speculative turn.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Матеріал надійшов 06.09.2020